

Deu anys de civisme “a toc d’ordenança”: estudi sobre l’aplicació de l’ordenança de convivència a l’espai públic de Barcelona

Cristina Fernández Bessa¹ i Andrés Di Masso Tarditti²
Universitat de Barcelona

Paraules clau: espai públic, convivència, civisme

Aquest article recull els resultats principals d'un estudi sobre l'aplicació de l'anomenada "Ordenança de mesures per fomentar i garantir la convivència ciutadana a l'espai públic de Barcelona"³, més coneguda com a "Ordenança de convivència" o "Ordenança del civisme" (d'ara endavant, OC), que vam elaborar per encàrrec de l'Àrea de Drets de Ciutadania, Participació i Transparència de l'Ajuntament de Barcelona. L'OC és una norma de caràcter administratiu que pretén "fer front a les noves situacions i circumstàncies que poden afectar o alterar la convivència" i "evitar totes aquelles conductes que puguin pertorbar la convivència i minimitzar els comportaments incívics que es puguin realitzar a l'espai públic" (apartat "Exposició de motius" de l'OC). Per fer-ho, regula una sèrie de normes de conducta, així com les infraccions, les sancions i algunes intervencions específiques corresponents a cadascuna.

D'una banda, els objectius de la recerca eren conèixer el funcionament de l'OC segons els operadors encarregats de posar-la en pràctica i, de l'altra, explorar els efectes de la norma sobre persones en situació de vulnerabilitat, col·lectius i persones identificades com a incíviques o altres. La finalitat de l'estudi va ser detectar els aspectes relatius a l'aplicació de la norma valorats com a ineficaços, contraproductius, desproporcionats, abusius, estigmatitzadors o divergents en relació amb els estàndards de drets humans.

-
1. Investigadora de l'Observatori del Sistema Penal i els Drets Humans (UB)
 2. Professor agregat, Grup de Recerca en Interacció i Canvi Social (GRICS), secció de Psicologia Social, Universitat de Barcelona.
 3. Aprovació pel Plenari del Consell Municipal de l'Ajuntament de Barcelona, en sessió de 23 de desembre de 2005 (BOP en data 24.01.2006).

1. Apunts teòrics: espai públic, convivència i dret a la ciutat.

Al voltant de l'any 2005, la proclamació del civisme com a valor rector i ideal normatiu de la vida en comú a la ciutat de Barcelona va fonamentar la proposta d'establir un marc regulador dels usos i les interaccions a l'espai públic, compartit pel conjunt de la ciutadania (OSPDH, 2008). A la base d'aquesta proposta, hi havia la constatació que la vida pública que té lloc als carrers i les places no només es regeix per l'harmonia i la relació pacífica entre diversos actors socials, sinó també, de manera recurrent i particularment notòria, per la tensió i el conflicte entre actors amb diverses maneres d'interpretar, practicar i necessitar l'espai a la ciutat. La lògica del civisme funciona, doncs, com un dispositiu de regulació de la vida en comú a l'espai públic amb l'assumpció de la pacificació del conflicte com un dels trets més característics.

1.1. Els conflictes de convivència a l'espai públic

El conflicte és inherent a les dinàmiques urbanes. Henri Lefebvre (1968) va destacar la centralitat de la tensió entre segments de població en contextos socials heterogenis a la ciutat capitalista industrial, i va considerar el conflicte no com una ruptura anòmala de l'equilibri urbà, sinó com una afirmació inevitable del canvi social a la ciutat com a gran obra col·lectiva. En aquesta mateixa línia, autors com David Harvey (2003) o Don Mitchell (2003) han assenyalat la necessitat de treballar des del conflicte urbà com a eina per promoure processos radicals de transformació social, capaços de fomentar lògiques d'autonomia envers el mercat i les deficiències de l'Estat, i de revertir dinàmiques d'injustícia i exclusió social reflectides en

pràctiques concretes de l'espai públic per part de col·lectius en situació de vulnerabilitat o amb lògiques de vida no normatives.

Aquesta visió crítica del conflicte assenjala una de les controvèrsies més notòries entorn de la promoció del civisme i la censura de l'incivisme com a dispositiu de regulació del comportament en espais públics, relativa a la interpretació dels conflictes de convivència com a problemes en si mateixos o com a indicadors de problemàtiques socials més profundes. En el primer cas, els conflictes representen desacords, desajustos o enfrontaments puntuals derivats de la simultaneïtat d'usos diferents de l'espai públic que generen molèsties a alguna de les parts implicades quan aquestes parts estan en condicions d'igualtat i de lliure elecció de la conducta (per exemple, patinar en una plaça i ensopegar amb algú). En el segon cas, els conflictes de convivència impliquen tensions relacionades amb pràctiques dutes a terme per persones en situació de vulnerabilitat (jurídica, economicolaboral, social o material) que utilitzen l'espai públic com a mitjà de subsistència, i el marge de llibertat està reduït significativament o eliminat en absència d'alternatives raonables disponibles (per exemple, dormir en un banc perquè no es té accés a un habitatge, o vendre informalment productes al carrer en no tenir permisos de residència i de treball). En termes conceptuals, parlem de *conflictes per diversitat*, en el primer cas, i de *conflictes per desigualtat*, en el segon cas (Di Masso, Dixon i Pol, 2011). La seva diferenciació en els processos de regulació del civisme a l'espai públic és central per evitar la sobrepenalització, la criminalització i la intensificació de l'exclusió de col·lectius en situació de vulnerabilitat o amb concepcions

no normatives del que és legítim fer a l'espai públic. Mentre que els conflictes per diversitat remetent a lògiques de fricció internes a la “geografia moral” de la població inclosa, els conflictes per desigualtat mostren la cartografia política de l'exclusió. Així, allò que està bé o malament fer a l'espai públic des de la lògica del “bon ciutadà” (és a dir, des de la lògica del civisme), difícilment serà valorable en els mateixos termes per col·lectius considerats des de l'imaginari hegemònic més com a problemes per a la ciutadania que com a part de la ciutadania (Staeheli i Thompson, 1997). Per tant, per ser “(in)cívic” o “(in)cívica”, cal tenir garantit el dret a la ciutat i el privilegi de la inclusió: no són igualment exigibles certs deures cívics envers la comunitat a les persones que tenen privat o disminuït l'accés, en condicions d'igualtat, al dret cívic fonamental de pertànyer legítimament a aquesta comunitat que exigeix civisme.

En qualsevol cas, els conflictes i les dinàmiques de convivència a l'espai públic que remetent a la problemàtica del civisme acostumen a girar entorn d'usos de l'espai percebuts com a inadequats, pràctiques valorades com a impròpies en públic, ocupacions de l'espai públic jutjades com a inacceptables, actituds considerades irrespectuoses i formes de control espacial concebudes com a inadmissibles (Burte, 2003). En totes aquestes situacions, el dispositiu del civisme intervé des de la defensa i la promoció d'un estàndard normatiu orientat a redreçar un conflicte cap a una situació de tranquil·litat i de bona convivència, que permeti establir, delimitar, normalitzar i fer complir les fronteres del comportament (in)correcte, (in)admissible, (im)propi i (il·)legítim a l'espai públic, i que alhora contribueixi a configurar progressivament un sentit

comú ciutadà sobre la base d'uns preceptes aparentment comuns.

1.2. Convivència i civisme

La representació social del civisme, en el cas de Barcelona, ha anat lligada estretament als diversos contextos que han marcat la construcció social progressiva del problema de l'incivisme en els darrers quinze anys, des de la voluntat institucional inicial de sensibilitzar la ciutadania sobre les molèsties provocades pel soroll, la brutícia i l'ocupació de la via pública (Pla de promoció del civisme, 2003-2006), seguida de l'aprovació i l'aplicació de l'Ordenança de convivència (gener del 2006), com a eina sancionadora d'una multiplicitat de conductes de naturalesa diversa (OSPDH, 2008), fins a arribar a les modificacions puntuals i les variacions efectives de l'aplicació de la norma esmentada en els darrers anys. En aquest procés de construcció social de l'incivisme, que va des de la pràctica inexistència del concepte en l'opinió pública fins a la seva normalització en el sentit comú, hi van intervenir els mitjans de comunicació i les campanyes institucionals, així com els circuits de comunicació quotidiana i, des del rerefons cultural, un imaginari jurídic emparentat genealògicament amb normatives reguladores anteriors i fermament arrelades en concepcions punitives i higienistes de l'espai públic (vegeu la *Ley de vagos y maleantes* del 1933 o la *Ley sobre peligrosidad social y rehabilitación social* del 1970).

Des del punt de vista conceptual, el civisme s'ha definit com la gestió quotidiana del fet de viure en comú (Amin, 2006) i es pot distingir entre un civisme proper (*proximal*) i un civisme difús (Fyfe, Bannister i Kearns, 2006). En el

primer cas, el civisme significa comportar-se de manera correcta, amb pulcritud i en absència de males formes, una concepció propera al que John Dixon, Mark Levine i Rob McAuley (2006) han anomenat el *decòrum moral*. En el segon cas, s'admet que els paràmetres amb els quals es jutja quelcom com a correcte-moral o incorrecte-immoral són relatius a subcultures grupals i factors estructurals diferents, de manera que es concep el civisme difús com l'actitud de considerar els efectes de les nostres accions sobre l'altre i tenir cura dels espais que compartim amb l'altre, independentment de la presència de l'altre en aquells espais en el mateix moment (Fyfe et al., 2006: 855). Des d'aquesta perspectiva, el civisme "difús" assumeix que la regulació del propi comportament no està condicionada per la presència física d'altres persones amb les quals coordinar-se *in situ* sinó que implica una disposició personal a actuar a l'espai públic de forma respectuosa i disciplinada de manera general i autoregulada.

Des d'una òptica diferent, Richard Boyd (2006) distingeix entre un civisme amb connotacions formals i un civisme amb connotacions substancials. El civisme formal inclou les manifestacions d'actituds i conductes relatives a les bones maneres, la cortesia, el respecte i les formalitats de la interacció quotidiana cara a cara, mentre que el civisme substancial es relaciona amb la pertinença a una comunitat política des de la qual es poden practicar, exigir i demanar els drets propis de la ciutadania. Aquest darrer significat del civisme es relaciona amb els conflictes per la desigualtat esmentats anteriorment, en habilitar un espai no habitual en l'imaginari del civisme per considerar les manifestacions urbanes cíviqes i alhora disruptives de l'ordre públic normalitzat.

En l'àmbit de l'Estat espanyol, Carolina Galais (2010) ha proposat una distinció entre el civisme passiu i el civisme actiu. Pel que fa al primer, considera que es tracta del conjunt de pràctiques i actituds respectuoses, és a dir, que no s'ingereixen en l'espai privat dels altres ciutadans i que no empitjoren la convivència [...]. Des d'aquest punt de vista, un ciutadà cívic no pertorba el descans del veïnatge ni la seva comoditat, però tampoc és necessari que faci un gran esforç per millorar-los (Galais, 2010: 25). En general, segons l'autora, el civisme passiu es relaciona amb conductes de soroll, brutícia, vandalisme i seguretat. D'altra banda, el civisme actiu recull les pràctiques i actituds que ajuden a millorar la convivència, la cohesió social i l'autonomia democràtica de les comunitats, de manera que la ciutadania cívica activa no només s'absté de fer coses que puguin perjudicar els altres, sinó que porta a terme accions per intentar millorar les relacions entre les persones i l'entorn (Galais, 2010: 26). Així, Galais vincula el civisme passiu amb els drets envers la comunitat i amb una concepció negativa de la llibertat basada en el respecte als límits de la llibertat de l'altra persona (per exemple, a descansar i no patir molèsties pel soroll que ve de la plaça). El civisme actiu, d'altra banda, es relaciona amb els deures i amb una concepció positiva de la llibertat basada en exercir-la cap a l'altre i amb l'altre (per exemple, implicar-se activament en una campanya comunitària per la reducció del soroll). De manera conseqüent, aquesta conceptualització desemboca en el plantejament d'una estratègia integral d'abordatge del civisme, orientada tant a garantir el civisme passiu (seguretat, respecte, tolerància i empatia) com a promoure activament la implicació en la comunitat per la cohesió i a través de la participació activa.

1.3. La ciutat postfordista i les tensions ideològiques de l'espai públic

Tot i les conceptualitzacions anteriors, el civisme i la bona convivència no s'invoquen i es promouen mai en abstracte sinó en el context de polítiques àmplies de ciutat i, més específicament, en el marc de polítiques concretes de gestió de l'espai públic.

En el context de la ciutat, cal tenir en compte que l'evolució dels usos i de la regulació de la convivència a l'espai públic està lligada estretament a transformacions planificades i no planificades de tipus demogràfic, econòmic, tecnològic, urbanístic i cultural. En el cas concret de Barcelona, l'increment exponencial del turisme, els fluxos variables de la immigració, amb procedències i quantitats canviants, les transformacions urbanístiques orientades a atraure capital privat (immobiliari i d'empreses del sector tecnològic) o la promoció de festivals, congressos i espectacles de consum de masses, entre altres vectors estructurals de transformació urbana, han implicat un canvi progressiu en les maneres de configurar, utilitzar, gestionar i controlar l'espai compartit de la ciutat. En els darrers anys, aquests factors han intervingut fortament en l'estructura de l'espai urbà privat i públic de Barcelona i en la seva composició social, d'acord amb els fluxos globals de circulació i acumulació de capital propis de la ciutat postfordista (Groth i Corijn, 2005), basats en la competitivitat entre ciutats, l'explotació de les rendes monopolistes del sòl urbà, la tematització "urbanicida" de l'espai públic i del carrer (Harvey i Smith, 2005) i l'economia d'imatges i signes (Degen, 2008). Aquest plantejament ha desencadenat, com s'ha argumentat amb vehemència (Balibrea, 2004; Degen, 2008; Delgado, 2007), la conversió progressiva de Barcelona

en una "ciutat-marca" on les necessitats socials han anat per darrere de les demandes del mercat global, una ciutat caracteritzada pel desallotjament massiu de veïns, la destrucció de barris sencers qualificats com a obsolets, l'increment dels nivells de misèria i exclusió, les batudes policials contra immigrants indocumentats i la repressió contra els ingovernables (Delgado, 2007: 14).

Amb més o menys èmfasi crític en les conseqüències negatives del controvertit "model Barcelona" en la seva fase postfordista d'acumulació per desposseïció (Harvey, 2004), el dispositiu del civisme s'ha implantat i s'ha desenvolupat com un engranatge més en aquesta lògica de ciutat. La regulació de l'espai públic a través de l'OC ha posat a prova un ideal normatiu segons el qual l'espai públic és de tothom i per a tothom i no és de ningú, un ideal normatiu que a la pràctica es mostra contradictori, com s'ha assenyalat diverses vegades (Mitchell, 1995; Orum i Neal, 2010). En concret, la definició i la regulació de l'incivisme mobilitzen quatre grans tensions ideològiques intrínseques a l'espai públic que problematitzen les característiques bàsiques de l'ideal normatiu (vegeu Di Masso, 2015; Di Masso, Berroeta i Vidal, 2017):

- *Ideal d'accessibilitat universal*. El sentit comú sosté que l'espai públic és de tothom i que no hi ha restriccions d'accés; a la pràctica, però, hi ha persones i col·lectius que no tenen possibilitat d'accedir-hi en condicions d'igualtat, a causa de les característiques arquitectòniques o del mobiliari urbà de l'espai o pel fet que són controlades, dispersades o expulsades. Aquesta circumstància assenjala una tensió entre la inclusió i l'exclusió en un espai públic paradoxalment refractari

a l'accés de determinades persones com a públics legítims. Des d'aquest punt de vista, no es defineix com l'espai imaginari de la màxima inclusió i la integració social universal, sinó com l'espai pràctic de màxima eficàcia en la naturalització de formes d'exclusió socialment acceptades.

- *Ideal de llibertat d'ús.* És una creença normalitzada que l'espai públic és un espai de llibertat, on la ciutadania bàsicament pot satisfer els seus desitjos de relació social. A la pràctica, però, molts conflictes de convivència impliquen atribucions d'ingerència en la llibertat pròpia i en el dret a utilitzar l'espai públic i a gaudir-ne sense molèsties, tant de col·lectius en situació de diversitat com en situació de desigualtat. A aquest efecte, l'espai públic no funciona tant com un espai de promoció activa de la llibertat, sinó com un espai regulat de limitació contínua de la llibertat. Allò que defineix l'espai públic no és tant la llibertat d'ús com la tensió constant, i d'intensitat variable entre la llibertat i el control.

- *Ideal d'apropiació espontània.* Més enllà dels límits a la llibertat mitjançant diverses formes de control, de l'espai públic es predica, també, que és públic perquè se'n poden fer usos més o menys espontanis i no previstos. A la pràctica, però, l'espontaneïtat en l'apropiació de l'espai públic es limita a una acceptabilitat dins els protocols institucionals de permissivitat, sobre la base de la sol·licitud de permisos, del criteri dels agents policials encarregats d'aplicar les normatives de regulació de l'espai públic, o de les actuacions institucionals en resposta a queixes

ciutadanes. En definitiva, l'apropiació espontània de l'espai públic no genera controvèrsia si, paradoxalment, està fiscalitzada d'alguna manera per l'Estat o si, quan aquest no hi intervé directament, està mitjançada per la rendibilitat en el mercat (pràctiques que reproduïxen els circuits del capital). Les formes espontànies i no previstes de l'espai públic paral·leles o contràries a l'Estat o al mercat (per exemple, ocupar indefinidament un solar municipal, moure o construir mobiliari urbà o vendre productes informalment) estan sotmeses a un control addicional. Aquesta circumstància posa de manifest una *tensió entre ordre i desordre social*, el tercer eix ideològic propi de l'espai públic que expressa un conflicte entre les lògiques institucionals vinculades hegemònicament a l'ordre "nòmic" i les formes autogestionades de fer ciutat associades, des del marc ideològic dominant, al desordre "anòmic".

- *Ideal d'espai ciutadà.* Habitualment, l'espai públic és considerat com l'arena natural per a l'exercici de la ciutadania: l'entorn on la ciutadania "es fa" en el dia a dia i "es fa visible" de manera quotidiana o en festivitats i protestes multitudinàries. El funcionament habitual de l'espai públic, però, ens mostra que hi ha persones i col·lectius que són objecte de vigilància i control per la seva condició (edat, comportament, procedència, manera de vestir, gènere, etcètera). Com afirmen Joe Painter i Chris Philo (1995), alguna cosa va malament en l'àmbit de la ciutadania si hi ha gent que, sense haver comès cap delictes o activitat il·legítima, no pot estar tranquil·la a l'espai públic. *De facto*, aleshores, el funcionament de l'espai públic estableix una jerarquia en el dret a la ciutat, de manera que els "sospitosos

habituals” reben menys respecte, reconeixement, acceptació i tranquil·litat a l’espai públic que les persones considerades ciutadanes comunes i membres acceptats de la categoria dels públics legítims (Crawford, 1995). En línia amb la tensió entre inclusió i exclusió social, el que caracteritza l’espai públic no és tant la idea de ser el territori ciutadà per antonomàsia, que el fet pràctic de reproduir lògiques de privilegi i subalternitat en el camp internament diferenciat i contestat de la ciutadania i del dret a la ciutat.

1.4. El dret a la ciutat i el dret a excloure

Per acabar aquest marc teòric, es fa esment del dret a la ciutat, un concepte que connecta les polítiques de l’espai públic amb els dissenys normatius de l’ideal democràtic. Si l’espai públic és l’espai natural de la ciutadania, i la ciutadania, en la tradició lliberal moderna, és la condició de pertinença legítima a una comunitat política de drets, entendrem que el dret a la ciutat i el dret a l’espai públic són requisits indispensables per a l’exercici de la ciutadania.

No obstant això, en línia amb la problematització de l’espai públic normatiu comentada abans, moltes vegades el concepte de ciutadania també funciona com una mena de fetitxe ideològic, el “ciutadanisme” (Delgado, 2016), que mistifica relacions de desigualtat entre públics privilegiats i contrapúblics subordinats jeràrquicament en el si d’una comunitat ciutadana diferenciada i contestada internament. Aquesta idea ens permet afirmar que el dret a la ciutat, com altres drets, pot actuar en el discurs com un recurs que legitima actuacions excoelents. Tanmateix, el dret a la ciutat també es pot emprar com a horitzó polític

per superar desigualtats que caracteritzen la realitat pràctica de molts col·lectius, com un llenguatge comú, amb una forta càrrega legitimadora, útil per organitzar formes de reivindicació i de lluita política en nom del discurs incontestable dels drets (Mitchell, 2003).

La Carta europea de salvaguarda dels drets humans a la ciutat, sorgida del Compromís de Barcelona (1998) i aprovada l’any 2000 a Saint-Denis, suposa el reconeixement normatiu del dret a la ciutat i la seva exigibilitat a les autoritats signatàries. En concret, a l’article 1 reconeix la ciutat com l’espai col·lectiu que pertany a tots els seus habitants que tenen dret a trobar-hi les condicions per a la seva realització política, social i ecològica, cosa que comporta assumir també deures de solidaritat. Així mateix, estableix que les autoritats municipals fomenten, amb tots els mitjans de què disposen, el respecte de la dignitat de tots i la qualitat de vida dels seus habitants.

En el marc de la promoció del civisme, el dret a la ciutat pot ser un element important per superar processos que reproduïxin l’exclusió i sobrepenalitzin la desigualtat. El dret a la ciutat es pot entendre no només com el dret a participar en les propostes i les possibilitats que ofereix la ciutat i a trobar-hi un espai, sinó bàsicament com el dret a reivindicar i a fer-se un espai en la ciutat per contribuir a transformar-la i per fer una apropiació emancipatòria de la condició ciutadana (Harvey, 2003). Com dèiem a l’inici, aquesta concepció del dret a la ciutat entén l’espai públic no com un espai igualitari, sinó com un entorn eminentment contestat i conflictiu, més caracteritzat per la normalització de l’exclusió de certs col·lectius que pel respecte i la inclusió d’aquests col·lectius

(Staehele i Mitchell, 2008). Aquesta concepció sosté que, històricament, l'espai públic s'ha caracteritzat per alguna forma d'exclusió de col·lectius "incòmodes" (bàrbars, estrangers, pidolaires, rodamons, treballadores sexuals, etcètera), i que el que torna autènticament *públic* l'espai públic és la utilització, l'apropiació i la transformació directa que en fan els col·lectius desavantatjats per visibilitzar la seva situació, aconseguir reconeixement i articular geogràficament formes de lluita política per a la justícia social. En conseqüència, la qüestió del civisme va lligada íntimament a la regulació de les possibilitats pràctiques d'exercir, defensar i reclamar el dret a la ciutat, entès en sentit fort com el dret a l'ús i l'apropiació emancipatoris de l'espai públic. Aquesta regulació no és mai neutral sinó que implica sempre una política simbòlica de definició contestada dels contorns normatius que delimiten la pertinença a la categoria de la ciutadania i dels públics i usos legítims.

2. Metodologia de l'estudi

Els indicadors que ens ofereixen els informes de seguiment de l'aplicació de l'OC aporten una gran quantitat de dades sobre les percepcions de l'estat de la ciutat, les incidències, les queixes i les demandes de la ciutadania, així com sobre les intervencions i les activitats dels operadors municipals a l'espai públic des de l'àmbit de la intervenció social, l'àmbit de la neteja i el manteniment i l'àmbit policial. Aquests indicadors són útils per avaluar l'actuació dels operadors municipals, però són insuficients per conèixer les conseqüències de l'aplicació de la normativa sobre l'estat de la convivència o el seu impacte sobre els drets fonamentals de les persones sancionades. Per aquest motiu, a l'estudi que es presenta s'han analitzat, d'una

banda, les dades secundàries produïdes pels operadors municipals respecte a l'aplicació directa de l'OC (nombre i distribució d'infraccions denunciades per la Guàrdia Urbana i multes tramitades per l'Institut Municipal d'Hisenda). D'altra banda, s'ha fet una aproximació empírica de camp per reunir les veus principals i més variades entorn de l'OC com a eina de regulació de la convivència a l'espai públic.

El treball de camp ha tingut per objectiu recollir informació qualitativa significativa sobre les percepcions i les valoracions del funcionament de l'OC per part dels agents principals implicats en la seva aplicació. En aquest context, el marc metodològic adoptat ha estat el propi de la recerca qualitativa en perspectiva epistemològica interpretativa (Silverman, 2005). Des d'aquesta lògica, el tipus de coneixement aportat ha estat ideogràfic i contextual; per tant, s'ha orientat a produir un marc de comprensió de casos concrets i fenòmens situats en un lloc i un moment determinats, no necessàriament vàlids ni generalitzables a altres casos, contextos i moments.

El mostreig ha estat propositiu o intencional per a casos crítics (Flick, 2006); és a dir, s'han escollit les persones participants que reflecteixen millor els aspectes crítics que s'indaguen en la recerca o que són particularment rellevants per al funcionament d'un programa o intervenció (l'OC, en aquest cas).

L'estudi ha tingut una dimensió *sincrònica* (saber què passa a dia d'avui amb el funcionament de l'OC) i sobretot *diacrònica* (saber com ha funcionat en els deu anys d'aplicació). El grup de persones participants,

doncs, inclou tant les afectades habitualment per l'OC, o particularment sensibles al fet que les afecti, com les entitats, les organitzacions, les persones responsables i els operadors municipals que, d'acord amb el seu rol professional, poden aportar aquesta informació amb una perspectiva temporal.

El treball de camp ha estat dut a terme entre els mesos de setembre i desembre del 2016, per un equip integrat per cinc investigadores i investigadors (Cristina Pradillo, Pau Canals, Adrián Guerrero, Andrés Di Masso i Cristina Fernández) amb experiència prèvia en la realització d'entrevistes qualitatives. En concret, s'han fet 18

entrevistes individuals semiestructurades, 14 entrevistes grupals semiestructurades i 3 sessions d'observació participant, que en conjunt han sumat un total de 60 persones amb els rols, càrrecs o en les situacions següents que es mostren a les taules 1 i 2.

El material empíric recollit a partir de les entrevistes i les observacions participants ha estat transcrit íntegrament, codificat i analitzat d'acord amb les pautes de l'anàlisi temàtica (Braun & Clarke, 2006, 2013). Això ens ha permès elaborar una síntesi temàtica que recull els eixos de sentit principals que estructuraven el conjunt dels relats obtinguts en relació amb el tema de la recerca.

Taula 1. Col·lectius particularment afectats o afectables per l'OC (persones i entitats). 2016

Tipus de participant	Àmbit i participant
Col·lectius afectables per l'OC en situació de desigualtat social	Sensellarisme 2 persones sense llar. 1 persona d'Arrels Fundació (atenció a persones sense llar).
	Venda ambulant 4 persones que es dediquen a la venda ambulant (2 <i>llauners</i> i 2 manters, una de les quals està afiliada al Sindicat de Manters).
	Recol·lecció informal de ferralla 2 persones que es dediquen a la recol·lecció de ferralla (una és representant del col·lectiu africà).
	Treball sexual 2 treballadores sexuals (Putas Indignadas). 1 persona de la Fundació Àmbit Prevenció - Equip Àmbit Dona (treball sexual). 1 persona del Lloc de la Dona - Germanes Oblates (programa "Dona i prostitució").
Col·lectius afectables per l'OC en situacions de diversitat social	1 persona de l'Associació per a la Defensa del Dret a la Nuesa (ADDAN).
	3 patinadors (<i>skaters</i>).
	4 músics de carrer.
	Grups de joves en situació d'oci nocturn a l'espai públic.

Taula 2. Operadors municipals. 2016

Tipus de participant	Àmbit i participant
Responsables i càrrecs tècnics municipals	Responsables institucionals 4 gerents de districte (Gràcia, Ciutat Vella, Sants-Montjuïc i Nou Barris). 2 persones de la Direcció de Prevenció i Seguretat. 1 persona de la Direcció de Cicles de Vida, Feminismes i LGTBI. 1 persona del Servei de Gestió de Conflictes (Intervenció Social a l'Espai Públic). 2 persones de l'Institut Municipal d'Hisenda.
	Tècniques de prevenció i extècniques de convivència dels districtes 8 tècniques de prevenció de districtes (Ciutat Vella, Gràcia, les Corts, Horta-Guinardó, l'Eixample, Nou Barris, Sants-Montjuïc i Sant Martí).
	3 tècniques de civisme i convivència de districte en el període del Pla de promoció del civisme i un any després (2003-2007).
Professionals de l'àmbit de l'acció social a l'espai públic	2 persones del Servei de Gestió de Conflictes (Intervenció Social a l'Espai Públic).
	1 persona del Servei d'Inserció Social (SIS).
	4 agents o promotors cívics (Gràcia).
	5 educadors de carrer (Zona Nord, Nou Barris, el Carmel i centre de la Meridiana).
Agents policials	2 persones de la Unitat Territorial de Guàrdia Urbana de Ciutat Vella.
Instruments de garantia de drets	2 persones de l'oficina de la Síndica de Greuges de Barcelona.
	1 persona de l'Institut Infància i Adolescència.

3. Resultats

Les percepcions i valoracions sobre el funcionament de l'OC s'agrupen en quatre grans àmbits temàtics de contingut:

a) L'evolució i els canvis en la dinàmica de l'espai públic al llarg dels darrers deu anys.

b) La naturalesa, el contingut i les funcions de l'OC com a lògica general de regulació de la convivència a l'espai públic.

c) L'aplicació de l'OC, és a dir, què succeeix a la pràctica quan es regula la convivència a través d'aquesta norma.

d) Els efectes i les conseqüències de l'aplicació de l'OC sobre els col·lectius afectables, així com les conseqüències més àmplies dels patrons normalitzats d'aplicació de l'OC sobre els usos reals de l'espai públic.

3.1. Evolució i canvis en la dinàmica de l'espai públic

La realitat social i l'espai públic sobre els quals es va concebre l'OC han canviat significativament amb el temps i continuen canviant a causa de les transformacions socioeconòmiques, demogràfiques, legals, urbanístiques i culturals. Tots aquests factors han influït en el canvi de percepció de la ciutadania sobre les problemàtiques principals de Barcelona. D'acord amb els resultats de l'Enquesta de serveis municipals de l'Ajuntament de Barcelona, si bé l'any 2006 el problema més greu de la ciutat per a un nombre important de persones enquestades era la inseguretat, seguida de la neteja i els problemes associats amb la immigració, l'any 2016 la problemàtica més comuna va ser l'atur i les condicions de treball, seguida en segon lloc dels problemes generats pel turisme i els derivats del trànsit o la circulació.

No només han canviat les preocupacions de la ciutadania, sinó també les dinàmiques de l'espai públic. En concret, des dels diversos sectors entrevistats s'esmenta que els conflictes de convivència més comuns avui dia tenen a veure amb els sorolls, les bicicletes i la tinença d'animals domèstics, el turisme massiu —sobretot en determinades zones de la ciutat—, els xocs culturals i generacionals entre població autòctona i migrant en determinats barris, i el model d'oci nocturn, entre altres. També s'han produït canvis relacionats amb la crisi econòmica que han derivat en problemàtiques “de convivència” d'origen social (nous perfils de persones sense llar, recuperació de cartró amb furgonetes, nous assentaments, increment del volum de la venda ambulat, disminució de la clientela de les treballadores sexuals, etcètera).

En conjunt, hi ha consens sobre l'existència de divergències importants entre allò que està regulat i les realitats que defineixen l'espai públic actual, així com sobre algunes deficiències d'una norma que en diversos aspectes és obsoleta i que, per tant, cal revisar i modificar.

3.2. Naturalesa, contingut i funcions de l'OC

L'OC és una norma administrativa d'àmbit municipal que inclou una gran varietat de comportaments que, aparentment, tenen poc en comú, a banda de la seva identificació com a conductes incíviques, com ara els atemptats contra la dignitat de les persones; la degradació visual de l'entorn urbà (grafits, pintades i altres expressions gràfiques com pancartes, cartells i fullets); les juguesques; l'ús inadequat de jocs a l'espai públic; les conductes a l'espai públic que adoptin formes de mendicitat o que suposin la utilització de l'espai públic per oferir i sol·licitar serveis sexuals; la realització de necessitats fisiològiques; el consum de begudes alcohòliques; el comerç ambulat no autoritzat; les activitats i la prestació de serveis no autoritzades; l'ús impropï de l'espai públic; les actituds vandàliques en l'ús del mobiliari urbà; el deteriorament de l'espai urbà, i altres conductes en zones naturals i espais verds; la contaminació acústica, i el nudisme o quasi nudisme. En aquesta llista, hi trobem des de fenòmens fruit de la desestructuració o l'exclusió social (conflictes per desigualtat) fins a fets de caràcter delictiu (vandalisme), passant per conductes vinculades a uns usos determinats de l'espai o a l'oci (conflictes per diversitat), per als quals es preveu una multa per un import determinat.

Pel que fa a les funcions de la norma, els relats dels participants de la recerca varien depenent de la relació

dels operadors amb l'OC. Des de l'àmbit policial es posa en relleu la necessitat que hi hagi una normativa per regular l'espai públic que permeti denunciar i intervenir cautelarament determinats objectes, mentre que des de l'àmbit socioeducatiu es valora positivament l'OC com a marc per delimitar els drets i els deures de la ciutadania. Tanmateix, de manera generalitzada, es qüestiona la utilitat, l'eficàcia i la funció pretesa de l'OC vigent, però alhora s'afirma la necessitat que hi hagi un marc general regulador de la convivència a l'espai públic.

Des dels diversos sectors que s'han entrevistat també es considera, de manera consensuada, que cal augmentar la sensibilitat envers situacions de vulnerabilitat, de manera que rebin un tracte clarament diferenciat respecte a les conductes vinculades a la diversitat i a l'oci; que no se sobrepenalitzin les persones, o que directament aquestes situacions no s'incloguin a l'OC.

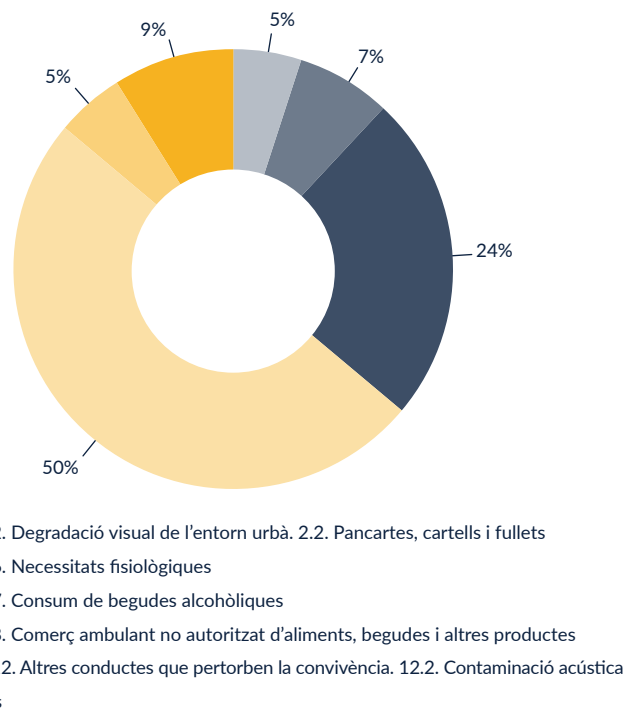
Pel que fa al contingut de la norma, es posa en relleu que l'OC utilitza conceptes o expressions de concreció difícil, que poden vulnerar el principi de seguretat jurídica per la indeterminació a l'hora de descriure les conductes infractores. Tampoc defineix clarament quines són les molèsties per a la convivència que suposen algunes conductes i no altres —hi ha certa indefinició del bé jurídic protegit—, i això crea dificultats d'aplicació.

3.3 Aplicació de l'OC

Des del 2007 fins al 2016, la Guàrdia Urbana de Barcelona ha fet, aproximadament, 102.855 denúncies a l'any (l'any 2013 va arribar fins a 137.942). Cada any, més del 50% d'aquestes denúncies ha tingut lloc a Ciutat Vella. Després,

els districtes que han acumulat més denúncies han estat Sant Martí (12%) i l'Eixample (10%), seguits de Sants-Montjuïc (7%) i Gràcia (7%). A la resta de districtes (les Corts, Sarrià - Sant Gervasi, Horta-Guinardó, Nou Barris i Sant Andreu), la xifra no ha arribat al 3% del total de denúncies del conjunt de la ciutat (Gerència de Seguretat i Prevenció, Ajuntament de Barcelona). El gràfic següent mostra la distribució, segons els capítols de l'ordenança, de la mitjana de les infraccions denunciades entre els anys 2006 i 2016.

Gràfic 1: Mitjana de denúncies emeses per capítol de l'OC (%). Barcelona. 2006-2016

Font: Elaboració pròpia. Dades de la Gerència de Seguretat i Prevenció

Durant els deu anys d'aplicació de l'OC analitzats, la distribució de les denúncies per capítols ha estat molt desigual. En concret, el capítol 8 sobre comerç ambulant no autoritzat d'aliments, begudes i altres productes, que inclou tant la venda i la facilitació com la compra d'aquests productes, ha estat el motiu principal de denúncia (50%) amb diferència, seguit del consum de begudes alcohòliques (24%) i les necessitats fisiològiques (7%). Les denúncies per penjar pancartes, cartells o distribuir fullets, així com la contaminació acústica també han estat motiu de multes freqüents per l'OC (5% cadascun), mentre que el conjunt dels set capítols restants de la norma han suposat una mitjana del 9% de les denúncies.

L'aplicació de les polítiques de civisme no ha estat igual al llarg del temps. Si prenem com a referència les infraccions denunciades durant els darrers anys (2015 i 2016) en el conjunt de la ciutat, trobem que les denúncies per venda ambulant i consum de begudes alcohòliques han anat en augment respecte de la resta. Les necessitats fisiològiques i la contaminació acústica van mantenir proporcions similars a les dels anys anteriors, en canvi les denúncies pel capítol 2 relatiu a la degradació visual de l'entorn urbà (pancartes, cartells i fullets) van disminuir. Això significa que els anys 2015 i 2016, més del 95% del total de denúncies va recaure sobre quatre dels dotze capítols de l'OC.

També cal tenir en compte que el nombre més elevat de denúncies dels diversos anys ha estat interposat durant els mesos de maig, juliol, agost i setembre, per les unitats policials nocturnes. Aquestes dades ens permeten afirmar que la denúncia de conductes relacionades amb l'oci nocturn, que consisteix en el consum de begudes

alcohòliques al carrer (especialment als barris més cèntrics de la ciutat i durant els mesos d'estiu), així com la venda de llaunes i les necessitats fisiològiques associades a aquesta activitat, ha concentrat gran part de l'activitat de la Guàrdia Urbana relativa a l'aplicació de l'OC.

El treball policial sempre s'ha guiat per criteris selectius, ja que no pot ser d'una altra manera, a causa de la limitació de recursos i d'agents, la magnitud de l'ordenament jurídic i la multitud de situacions que poden tenir lloc (Reiner, 2010). Aquest fet implica la impossibilitat que la policia pugui fer front a totes les il·legalitats que tenen lloc en un territori, o fins i tot a les que són conegudes, i que, per contra, s'hagi d'actuar de manera discrecional i d'acord amb unes directrius determinades. Com afirma Agustín Yñíguez Navas (2007), preferentment la potestat discrecional s'aplica davant infraccions penals menors (faltes penals d'escassa entitat que tenen lloc en circumstàncies confuses o poc clares) i sobretot davant infraccions administratives, com les que contenen les ordenances municipals. Aquesta potestat discrecional permet flexibilitzar les actuacions de la policia davant normes, procediments o situacions ambigües, evitar respostes automàtiques i escollir l'opció que més s'ajusti al compliment de la llei.

Per aquests motius, s'ha de tenir en compte que les xifres d'infraccions pels diversos capítols de l'OC, lluny de reflectir l'estat de la convivència a la ciutat, ens mostren en quins àmbits s'ha centrat l'activitat de la denúncia policial, els quals poden haver variat depenent de les prioritats fixades en cada districte i període. En aquest sentit, els actors entrevistats ens van relatar que al llarg del temps les actuacions policials han estat variades, pel que fa a actitud,

conducta, procediments i intensitat, i variables en el temps, segons els espais i segons els col·lectius i les situacions.

D'acord amb les persones entrevistades, la gestió de l'espai públic que ha dut a terme la Guàrdia Urbana de Barcelona ha combinat estratègies policials diferents. Aquí s'inclouen des de les accions reactives clàssiques consistents a tractar de donar resposta, a posteriori, a les situacions denunciades, fins a actuacions properes al model de policia comunitària, basades en la interrelació amb diversos agents socials, el veïnat inclòs (actituds de diàleg favorable, tracte cordial i empatia per part de la policia), a fi de reforçar la prevenció. També hem trobat actuacions policials properes a estratègies de dispersió (Walby i Lippert, 2012), sovint basades en l'experiència i l'anàlisi tècnica de les situacions, dirigides a evitar l'acumulació, en determinades zones, de persones que puguin estar duent a terme conductes prohibides. Per exemple, ens referim a la presència dissuasiva en llocs estratègics i en moments determinats (*hotspots*), a Gràcia o Ciutat Vella, on la presència de cotxes de policia a les places evita que la gent s'hi centri per beure al carrer, sense haver de presentar denúncies. Aquest tipus d'estratègia de dispersió o, fins i tot, expulsió de l'espai públic, també s'ha detectat en casos de vulnerabilitat social i com a forma de control no directament sancionador, però sí sobrevulnerabilitzador, ja que impedeix formes de subsistència a l'espai públic sense oferir alternativa (treballadores sexuals, manters o sensesostre). Finalment, diversos relats exposen com, de vegades, grups de joves de barris perifèrics, *skaters* i venedors ambulants han estat multats en reiterades ocasions per conductes que, tot i que són sancionables, no molesten a ningú quan es produeixen (per exemple, música o jocs a la plaça). Aquesta estratègia,

basada en el manteniment de l'ordre mitjançant actuacions contundents envers petits desordres provocats per determinats grups de risc, per evitar mals majors, ens pot recordar les estratègies conegudes com de tolerància zero.

A les entrevistes, alguns col·lectius afectats especialment per la regulació de l'OC, com ara treballadores sexuals i manters, denuncien haver patit abusos policials, humiliacions, tracte deshumanitzant i intimidació. En el cas de les treballadores sexuals, es manifesta una relació ambivalent amb la policia. D'una banda, s'expressen queixes per la repressió policial i la intimidació de la clientela; de l'altra, en demanen la presència per sentir-se protegides. En el cas dels manters, les persones entrevistades relaten agressions consistents en pallisses, cops de porra, empentes contra la paret i persecucions, així com la sostracció (comís) de mercaderies i de diners.

S'han recollit casos de persones multades i no multades per la mateixa conducta en el mateix moment i el mateix espai, de multes incorrectes (per conductes no realitzades) i de sancions incongruents (per exemple, per beure al carrer en un context de festa major). La variabilitat de les actuacions de la Guàrdia Urbana, deguda tant a la indefinició mateixa de la norma com a la discrecionalitat policial necessària —que implica modificar criteris d'actuació segons les circumstàncies—, de vegades condueix a situacions percebudes com al marge de la normativa per les persones multades o en les quals els abusos policials queden en la impunitat; segons els relats dels venedors ambulants, “hacen lo que les da la gana y se van”. Aquestes situacions poden atemptar contra la seguretat jurídica de les persones i arribar a ser arbitràries o discriminatòries.

La Guàrdia Urbana no és l'únic operador institucional que participa en la gestió de l'espai públic fent ús de l'OC. També trobem actuacions no punitives, més o menys resolutives depenent dels contextos i els tipus d'actuacions, portades a terme per agents cívics, educadors i educadores socials de carrer i equips de mediació. En concret, els educadors i les educadores de carrer utilitzen l'OC per treballar amb joves, a través de la conscienciació, el seguiment i l'acompanyament, des de la lògica de la proximitat, la familiaritat i la confiança per poder treballar els comportaments controvertits.

Pel que fa als agents cívics, es tracta d'una figura que fa funcions diferents depenent dels territoris. Es critica que no transmeten autoritat i no s'estima oportú conferir-los tasques educatives, però són útils per dur a terme tasques logístiques (per exemple, regulació de fluxos de turistes a la Sagrada Família) o bé com a cooperadors policials (per exemple, informant sobre conductes controvertides, llocs i dinàmiques).

Una altra estratègia en la qual intervenen els operadors municipals per gestionar la convivència, juntament amb l'aplicació de l'OC, consisteix en la burocratització de l'espai públic, és a dir, en l'autorització per dur a terme unes activitats determinades en algunes zones (zonificació) i la concessió de permisos. Els resultats d'aquestes actuacions són ambivalents. Algunes de les persones entrevistades tenen voluntat d'obtenir aquestes autoritzacions per utilitzar l'espai públic sense por de ser sancionades, però alhora hi ha una percepció de manca de claredat dels processos per obtenir-les (per al cas de la música al carrer); que en la zonificació no sempre es tenen en compte els col·lectius implicats (com ara els

skaters), i que aquests processos, tot i que no es valoren negativament, sovint són un pretext per perseguir d'una manera més contundent les conductes que en queden fora.

La reacció de l'entorn social davant els conflictes de convivència o les molèsties que es produeixen a l'espai públic és un factor molt important en la selecció de les conductes i els espais que seran objecte d'intervenció policial o social. Mitjançant les entrevistes, hem constatat que la delació i les queixes del veïnat o dels comerços —especialment les de grups influents recollides pels districtes o l'Alcaldia directament—, sovint són el motor de les actuacions per gestionar l'espai públic. Les queixes ciutadanes relacionades amb la convivència, que arriben sobretot a través dels telèfons d'informació i atenció policials (092 i 112) serveixen, de manera recurrent, per justificar les intervencions policials. Tot i que sovint les demandes ciutadanes no estan relacionades directament amb les activitats de la policia, de vegades, si no actua, es generen noves queixes.

Pel que fa a la persona o al col·lectiu a qui s'aplica l'OC, hi ha situacions en les quals les persones, tant si estan d'acord com si no amb el motiu de la sanció, es conformen amb la denúncia i amb les seves conseqüències. D'altres, davant la denúncia policial tracten de mediar o fer d'interlocutores amb les forces de seguretat per evitar sancions, identificacions o altres tipus de situacions. Així mateix, hi ha persones que, davant la sanció, la intervenció de béns o les agressions policials, adopten estratègies de resistència, tant físiques (per exemple, forcejaments amb la policia) com polítiques, mitjançant l'agrupació entre persones que es troben en la mateixa situació per fer-se visibles i tenir

capacitat d'interpel·lació institucional (com ara el Sindicat de Manters o els col·lectius de treballadores sexuals).

3.4. Efectes i conseqüències de l'aplicació de l'OC

L'efecte directe més comú de la denúncia d'una infracció de l'OC és la imposició d'una sanció, que sovint es tradueix en una multa econòmica. Tanmateix, els efectes de l'aplicació de l'OC no es queden aquí i sovint suposen un conjunt d'efectes jurídics i econòmics que poden fer augmentar la precarietat i la situació de vulnerabilitat de les persones sancionades i provocar-los impactes psicosocials significatius, a més de repercutir negativament sobre els usos de l'espai públic com a tal.

3.4.1. Efectes jurídics i econòmics

A partir del moment en què una persona és denunciada per la Guàrdia Urbana, l'Ajuntament ha d'iniciar un expedient sancionador per tramitar el cobrament de la multa, d'acord amb el procediment corresponent (abreujat per a les infraccions lleus, i ordinari per a les greus i molt greus).

Les multes no només afecten les persones directament sancionades sinó que, en el cas de la venda ambulants i del treball sexual, les multes sobre la clientela repercuteixen directament en la possibilitat d'obtenir ingressos de les persones, que sovint estan en situació de vulnerabilitat. Per tant, poden suposar un increment de la seva precarietat econòmica, i, en el cas del treball sexual, que les dones s'exposin a situacions de més risc per compensar les dificultats per contactar amb la clientela.

Els imports de les multes sovint són percebuts com a excessius tant per les persones sancionades com pels

operadors municipals. Tot i que l'OC (article 88) preveu uns criteris, per graduar les sancions, relacionats amb la gravetat de la infracció, l'existència d'intencionalitat, la naturalesa dels perjudicis causats, la reincidència, la capacitat econòmica de la persona infractora, etcètera, s'ha constatat que, a la pràctica, aquests criteris no s'apliquen i que els imports es fixen mitjançant processos gairebé automàtics que deixen molt poc marge per constatar les circumstàncies específiques dels casos, les persones o els perjudicis causats per la conducta infractora. Aquestes circumstàncies són contràries al principi de proporcionalitat.

L'import elevat de les sancions implica que hi hagi persones que es plantegin no pagar-les i, com va apuntar la Síndica de Greuges de Barcelona, aquest fet resta eficàcia a la norma i fa incrementar la ineficiència de l'Administració, la qual està obrint una gran quantitat de processos sancionadors a fons perdut. La tramitació de multes de convivència suposa a l'Ajuntament de Barcelona uns costos molt elevats (personal, notificacions, gestió, impresos, etcètera), que en la majoria dels casos no reverteix en el pagament de la sanció. Dels expedients tramitats que finalment acaben en multa, n'hi ha molt pocs que després acabin sent cobrats per l'Ajuntament. Per exemple, entre els anys 2012 i 2015 el percentatge de sancions pagades es va situar entre el 39%, l'any 2013, i el 30%, l'any 2014. El percentatge d'impagament és especialment alt respecte d'algunes infraccions, com ara la venda ambulants, que, com s'ha vist abans, representa més del 50% del total de denúncies per l'OC i, en general, en les que estan relacionades amb l'exclusió social i amb situacions de vulnerabilitat.

Que les multes no es paguin no significa que no tinguin efectes sobre les persones. Per a persones en situació de vulnerabilitat econòmica, pot suposar una sèrie de desavantatges afegits, com ara la impossibilitat d'accedir a ajudes econòmiques, pel fet de tenir deutes amb l'Administració, o desincentivar la inserció laboral, en cas de joves multats en ocasions reiterades o per imports elevats i que temen que se'ls embargui el sou.

D'altra banda, cal tenir en compte que no es multa totes les persones denunciades. De vegades, algunes denúncies no s'arriben a tramitar, per exemple, per defectes de forma, per manca de dades per poder iniciar el procediment o pel fet que la persona infractora sigui estrangera no resident. Quan es parla d'estrangers no residents, cal pensar en turistes i no en persones migrants (aquestes darreres, tant si tenen permís de residència com si no, acostumen a residir en un domicili a la ciutat o als voltants). Atès que actualment no es notifica la sanció fora de l'Estat espanyol, si la persona no paga la multa en el moment de lliurar-li la notificació en mà, s'acaba anul·lant per la impossibilitat d'iniciar el procediment. Els anys 2013, 2014 i 2015, el nombre de multes de convivència imposades a persones estrangeres no residents no va representar un nombre gaire elevat del total de denúncies (el 3%, el 5% i el 6%, respectivament), però aquestes xifres han anat en augment (Institut Municipal d'Hisenda).

També hi ha la possibilitat que les multes se substitueixin per mesures educatives o en benefici de la comunitat (article 93) o, fins i tot, s'anul·lin. De tota manera, no totes les sancions es poden substituir. La limitació de la tipologia de sancions substituïbles —per exemple, per venda ambulat,

que suposen al voltant del 50% del total de denúncies, no ho són—, així com les dificultats pràctiques que es troba el personal tècnic que les ha de dur a terme (sobretot per contactar amb les persones sancionades), implica que, en conjunt, la xifra de substitució de sancions per mesures en benefici de la comunitat hagi estat molt baixa els darrers anys. Per exemple, durant l'any 2015, de les 294 peticions de substitució als deu districtes de Barcelona, se'n van portar a terme només el 0,12%. Així mateix, com expressen les tècniques de prevenció dels districtes, que s'encarreguen de dur a terme les mesures substitutòries, la gestió actual d'aquestes té limitacions respecte a la seva finalitat educativa, per les dilacions en tramitar-se, el nombre d'hores de les accions, les possibilitats educatives, l'estigmatització de les mesures, etcètera. La potencialitat d'aquest tipus de mesures en termes de foment i promoció de la convivència, així com la possibilitat de reduir l'impacte econòmic de les sancions són factors que veuen de manera molt positiva tant persones sancionades com educadors i educadores de carrer. Tot i que, d'acord amb la naturalesa de les mesures en benefici de la comunitat, el darrer motiu no hauria de ser el més rellevant per optar per la substitució, a la pràctica ho és. Per a les entitats que treballen amb persones en situació de vulnerabilitat social, la qüestió no està tan clara. Les entitats que donen suport a les treballadores sexuals consideren que es tracta de mesures totalment fora de lloc, absurdes per un error de concepte, ja que no té sentit que si una persona ha estat multada per ser pobre, se li faci complir una mesura per canviar la seva actitud incívica. En el cas de les persones sense llar, no hi ha consens.

La denúncia d'una conducta determinada no significa que necessàriament s'acabi imposant una multa, ja que hi ha

la possibilitat que s'aturi el procediment sancionador. En diversos relats sobre multes desproporcionades, acumulació de sancions sobre una mateixa persona o la sanció de persones en situacions de vulnerabilitat, es comenta que, quan s'elabora un informe social o quan ha intervingut la Síndica de Greuges per denunciar la situació, sovint aquestes multes acaben sent anul·lades per la mateixa Administració municipal. No obstant això, si bé l'anul·lació d'aquestes multes alleuja les conseqüències negatives que puguin suposar, especialment per a persones en situació de vulnerabilitat (embargaments, negació d'ajudes socials, etcètera), el fet que la persona multada hagi de tenir alguna mena de contacte amb l'Administració perquè aquesta "li perdoni" la sanció pot suposar un tracte discriminatori i implica una manca de seguretat jurídica.

L'OC també preveu les anomenades *intervencions específiques*, que, juntament amb algunes mesures socials, freqüentment consisteixen en la possibilitat de retirar i intervenir cautelament els materials o els mitjans emprats en les conductes infractores i "comissar els estris i el gènere objecte de la infracció o que serviren, directa o indirectament, per a la seva comissió, així com els diners, fruits o productes obtinguts amb l'activitat infractora" (article 101). Aquesta previsió legal implica que la policia hagi de fer una presumpció jurídicament molt qüestionable, com és el fet d'interpretar si els diners que porta a sobre la persona han estat fruit de l'activitat prohibida o no. Les persones que es dediquen a la venda ambulat, a fer música al carrer o al treball sexual han relatat que de vegades els agents policials els han intervingut les mercaderies, els instruments musicals o els diners.

La concepció del comís com a mesura cautelar és controvertida, especialment en els casos en què el procediment esmentat no arribi a concloure's. Juntament amb això, la regulació del comís dels guanys derivats de les infraccions no estableix cap regla que permeti discernir l'origen il·lícit de les sumes dineràries que són objecte de la confiscació. Així mateix, la insuficiència principal de la regulació rau en el fet que no hi ha una regla de proporcionalitat —semblant a la que, per a casos de molta més gravetat, estableix el Codi penal en l'article 128— que impedeixi una aplicació indiscriminada, més encara en la fase cautelar del comís. Aquesta circumstància és preocupant si es té en compte que el comís es pot aplicar a béns de comerç lícit (monopatins, instruments musicals, etcètera), el valor dels quals pot no ser proporcionat amb l'entitat de la infracció i que, fins i tot, poden ser propietat de terceres persones alienes al comportament infractor. Aquest tipus d'actuacions produeixen, en aquests col·lectius, una sensació de gran injustícia que fa augmentar la manca de confiança envers els cossos i les forces de seguretat i que, d'aquesta manera, dificulta la gestió dialogada de les possibles situacions conflictives i suposa, fins i tot, l'escalada dels conflictes.

3.4.2. Efectes psicosocials i socioespacials

Més enllà dels impactes jurídics i econòmics objectivables, les accions punitives dutes a terme o reclamades a l'empara de la normativa suposen, addicionalment, una sanció social i un marcatge simbòlic que tenen efectes psicosocials per a les persones multades o que són objecte habitual de control des de l'òptica reguladora de l'OC. D'una banda, el fet que hi hagi una normativa municipal amb forma d'ordenança, possibilita la creació d'una opinió pública contra identitats

prèviament estigmatitzades i, des de la legitimitat de la llei, reforça la degradació moral i identitària de col·lectius en situació de pobresa, marginació o que facin usos no normatius de l'espai urbà. D'altra banda, l'OC obre la porta a la criminalització d'aquests col·lectius socialment marcats, pel fet que el tractament que en fa la norma (sancions, treballs en benefici de la comunitat, intervencions policials, etcètera) permet equiparar les infraccions administratives als delictes lleus, i es difuminen les fronteres socials entre una persona incívica i una de criminal. Finalment, el fet que la ciutadania pugui formular demandes d'actuació administrativa i policial en aplicació legítima d'una OC que pivota sobre la sanció com a procediment habitual pot estar incentivant pautes de relació veïnal i de relació entre ciutadania i administració local més basades en la delació i la denúncia, la desconfiança i la dependència de l'autoritat institucional, que en la corresponsabilització, el suport social i la gestió autònoma del conflicte i la convivència.

En concret, dels discursos de les persones que han participat en l'estudi es poden assenyalar els impactes psicosocials següents de l'OC segons diverses esferes d'afectació:

a) Estigmatització i criminalització de col·lectius en situació de vulnerabilitat

Es constata una intensificació del marcatge negatiu de les treballadores sexuals (objecte habitual de prejudici i discriminació per raons d'estrangeria, "raça" i gènere) pel fet d'incomplir l'OC. També destaca l'etiquetatge addicional de persones amb problemes de salut mental que fan un ús intensiu de l'espai públic (habitant o dormint al carrer,

aturant persones del veïnat i oferint-los coses, etcètera) i el reforçament del rebuig social envers les persones sense sostre, pel fet que tinguin conductes pròpies de la subsistència que són sancionables en el marc de l'OC (dormir, necessitats fisiològiques, rentar-se en fonts, etcètera). De manera transversal, es fa palès un abordatge de situacions de pobresa i exclusió des d'una lògica de control formal i de sanció que, en el marc procedimental de l'OC, està molt a prop de les lògiques de tractament de la criminalitat (especialment en el cas dels manters).

b) Impactes sobre l'autopercepció i el comportament de la persona sancionada

El fet de ser objecte de control habitual a l'espai públic, afegit al fet de rebre multes de manera recurrent, té unes implicacions negatives sobre la identitat associades a una internalització progressiva de l'estigma de la criminalitat, tant en el cas concret de col·lectius en situació de vulnerabilitat (per exemple, manters o treballadores sexuals) com de joves *skater* o dels músics de carrer que acumulen identificacions habituals de la policia, multes, comisos, embargaments de comptes i procediments administratius derivats de la sanció. També es detecten situacions d'indefensió apresada per part de les persones sancionades que han estat objecte d'actuacions policials percebudes com a arbitràries: en no poder anticipar ni tenir clar quan i sota quines circumstàncies una mateixa conducta serà sancionada o no, les persones afectables tendeixen a sentir que no hi ha una relació entre el que puguin fer i el que els pugui succeir, i això incrementa la sensació d'inseguretat i vulnerabilitat. En relació directa amb això, es manifesta una percepció d'injustícia i de manca de llibertat davant sancions la raó de les quals no

es comparteix o que es valoren com a injustes. També s'observen efectes de reactivitat psicològica, la qual implica que la percepció d'una restricció de graus de llibertat imposada per una font d'autoritat que no es considera legítima o justa tendeix a provocar la intenció de voler restaurar la llibertat perduda i intensificar la conducta censurada per la font d'autoritat. Aquesta reacció podria explicar escalades de tensió en la interacció amb la policia, especialment quan hi ha decomisos de mercaderia, diners o instruments musicals, és a dir, pèrdues significatives de diners i mitjans de treball informal. La sensació de control injust es percep més clarament entre músics de carrer, *skaters* i manters.

També es reivindica més autonomia en l'ús de l'espai públic en nom d'una "llibertat responsable" per dur a terme conductes com tocar música o beure alcohol, en oposició a formes de coerció i de control contínues que es consideren no justificades. El ciutadà o ciutadana s'ha de poder fer responsable de la pròpia conducta. No és infreqüent mostrar una resistència activa a pagar les multes quan no es tenen diners (per exemple, no dipositar els diners en un compte corrent per evitar-ne l'embargament). En alguns casos, es produeix una adaptació a la sanció i es busquen alternatives que permetin continuar amb la pràctica malgrat que sigui sancionable. En el cas dels músics, es compren instruments de baix preu per no haver d'afrontar els costos elevats que suposaria intentar recuperar l'instrument intervingut —que implica pagar el preu dels dies de dipòsit, més la sanció que va causar el comís—. L'adaptació a la sanció, doncs, neutralitza els efectes pretesos de dissuasió i d'eliminació de la conducta punible. Pel que fa estrictament a la salut, en el cas del

treball sexual s'informa del possible augment del risc de malalties i altres efectes negatius, bàsicament el VIH i altres afeccions, perquè el client s'arrisca més a ser multat i exigeix sexe en condicions menys segures per a la dona. En el cas dels manters, es relata el patiment de seqüeles físiques per maltractament policial i afectació sobre la salut (lesions a l'esquena per càrrega de mercaderies).

c) Impactes del control formal sobre les relacions veïnals
S'informa de situacions de discriminació per part de veïns i veïnes organitzats en associacions que actuen a l'empara de la normativa (per exemple, contra el treball sexual), així com de prejudicis racistes de ciutadans i ciutadanes a títol individual que canalitzen el seu rebuig a través de les vies legítimes i "desracionalitzades" que ofereix el dispositiu del civisme (per exemple, trucar a la Guàrdia Urbana perquè "hay un morenito vendiendo por aquí"). En ambdós casos, s'observa una extensió, cap a la ciutadania organitzada i no organitzada, del control formal de les conductes punibles, amb l'efecte pervers d'habilitar canals de denúncia i rebuig en nom del civisme, però que perllonguen lògiques discriminatòries de signe xenoracista, classista i patriarcal. Amb freqüència, els agents policials justifiquen el control exercit sobre determinades conductes i col·lectius apel·lant a la queixa del veïnat que denuncia o protesta. El recurs a la denúncia i la queixa formal per part d'un sector de la ciutadania (associacions, establiments comercials o ciutadans i ciutadanes a títol individual) sobre les conductes d'altres persones (col·lectius en situació precària que fan un ús intensiu de l'espai públic o grups que en fan un ús no normatiu) normalitza vincles de desconfiança, processos de delació ciutadana i demandes d'actuació d'instàncies formals de control externes i anteriors a

qualsevol forma d'entesa possible entre les persones del veïnat. Aquestes dinàmiques relacionals fan que la comunitat tendeixi cap a lògiques de fragmentació i tensió social i no cap a condicions òptimes de cohesió i mutualitat típicament associades al control social informal com a mecanisme preventiu dels problemes de convivència.

d) Efectes de legitimació de postures excloents en l'opinió pública

L'existència d'una ordenança municipal que, des d'un mateix marc normatiu, sanciona conductes vinculades a l'oci i a l'ús lliure de l'espai públic, d'una banda, i conductes vinculades a la desigualtat i la pobresa, de l'altra, contribueix a crear i normalitzar una opinió pública negativa sobre col·lectius en situació socioeconòmica o jurídica desavantatjada. Així, en el marc del debat sobre el dret a la ciutat i el dret a l'espai públic, l'OC promou el que podem anomenar *polítiques de pertinença excloents*. Els col·lectius més vulnerables són percebuts com a no ciutadans, persones la identitat de les quals se situa fora dels límits simbòlics de la categoria legítima de veïns, i se'ls considera més com un problema per al públic i la ciutadania que com a integrants d'aquesta ciutadania (treballadores sexuals, persones sense sostre, maners, joves). En aquest mateix sentit, es constata l'ús de l'etiqueta *incívica* com a coartada per a la discriminació xenòfoba ("la gent de fora és incívica") i es critica que es facin complir mesures substitutòries de treball en benefici de la comunitat a persones que no són tractades com a part de la comunitat (persones sense sostre, treballadors sexuals) i se'ls exigeixin deures sense atorgar-los abans drets fonamentals. S'assenyala, finalment, que el problema de l'incivisme sempre s'enfoca des del punt de vista de la

ciutadania inclosa i no des del dret a la ciutat de la persona en situació de vulnerabilitat.

e) Efectes sobre la percepció i relació entre administració i ciutadania

Un dels fonaments declarats de l'OC és la promoció del valor de la corresponsabilitat en l'exercici i la garantia de la bona convivència. De les veus dels sectors polítics, tècnics i policials, així com des dels col·lectius entrevistats, més aviat es constata una difusió significativa de la responsabilitat en la gestió de l'espai públic. La instància política dona directrius, però no les executa; els agents tècnics dissenyen accions en compliment de les directrius que reben; els agents policials s'emparen en el text de la normativa com a pauta per actuar, i els agents cívics intervenen només sobre les conductes relatives a les tasques que els han assignat. Addicionalment, moltes vegades l'atenció i el control de l'incivisme responen i es justifiquen apel·lant a la queixa ciutadana que les motiva, una queixa sustentada notòriament en una crítica a l'actuació o la manca d'actuació de les administracions i no en la promoció de la responsabilitat ciutadana en el foment de la bona convivència. Aquesta estructura de difusió de responsabilitats queda patent a través de relats en els quals la responsabilitat de les accions sempre recau en algú altre. Podem descriure aquesta situació com d'estat agentiu (Milgram, 1973) dels diversos actors institucionals i operadors, que es caracteritza per una situació en la qual allò correcte i responsable es relaciona més amb el compliment adequat del rol en una cadena jeràrquica d'obediència per compte d'altri que no pas amb les conseqüències reals que tenen les accions de regulació de la conducta per a qui les rep. Així, la responsabilitat

de l'impacte real sobre la persona sancionada no és mai imputable a cap punt concret de la cadena i sempre es justifica apel·lant al compliment correcte d'un rol que sempre sembla que depèn d'una altra instància. En el marc de la difusió de responsabilitats, de vegades es valora que l'OC fomenta relacions de convivència basades en la dependència, l'individualisme i el paternalisme, a través d'una cultura de la denúncia i de la queixa a l'Administració perquè “em resolgui” el problema i me'l resolgui “a mi primer”. Es denuncia, també, una tendència a la policialització del control social a l'espai públic i, de vegades, es valora que hi ha un poder excessiu de la Guàrdia Urbana, perquè la seva discrecionalitat pot tenir efectes penalitzadors molt significatius en l'àmbit jurídic. S'assenyala finalment que l'OC pot fomentar una predisposició a controlar i sancionar col·lectius predefinitos com a probables infractors d'acord amb l'articulat i les estadístiques prèvies, amb la qual cosa es reforcen estereotips i marcatges estigmatitzadors i criminalitzadors.

f) Efectes socioespacials

L'OC es concep i s'aplica com una eina de regulació de comportaments a l'espai públic. El comportament (in)cívic i la seva regulació tenen una dimensió geogràfica important en dos sentits interrelacionats en els relats de les persones participants. Primer, es considera que les conductes sancionables (orinar, fer soroll, oferir sexe a canvi de diners, etcètera) ho són perquè són moralment impròpies de l'espai públic, és a dir, són censurables i inadmissibles pel fet de tenir lloc en un entorn en el qual es considera que no haurien de tenir lloc (l'espai públic, l'espai del civisme). En segon lloc, moltes vegades la regulació i el control de l'incivisme suposen mecanismes de gestió de l'espai físic

i de l'ús i el moviment en l'espai (dispersió, zonificació, confinament, expulsió, etcètera). Per tant, l'OC no només intervé des de la sanció sinó també a través d'accions de control territorial que provoquen una redistribució geogràfica dels usos sancionables, però que en nombroses ocasions en deixen intacta l'ocurrència.

Així, es detecta una tendència marcada a la dispersió i al desplaçament de les problemàtiques per l'espai urbà, sense que s'abordin les problemàtiques socials causals —especialment en els casos de persones sense sostre, manters i recol·lectors—. També hi ha una tendència a incórrer en la conducta sancionable fora de l'horari permès o d'una manera més amuntegada i en menys espai per aprofitar hores punta i llocs de màxima densitat (casos de manters i músics). També s'informa de situacions de vulnerabilitat afegida per haver de buscar amagatalls al carrer o a l'espai privat (és el cas del treball sexual). En el cas del col·lectiu de *skaters*, es valora la zonificació del patinatge mitjançant espais de permissivitat que, no obstant això, fan que s'intensifiqui el control fora d'aquests espais; a banda, s'expressen crítiques envers el disseny *anti-skating* del mobiliari urbà. D'altra banda, es denuncia la voluntat de l'Administració d'eliminar de l'espai públic certes pràctiques no desitjades en termes gairebé “higienistes” (eliminació d'activitats que “fan lleig”), en lloc d'abordar-ne les causes.

4. Conclusions

L'OC ha tingut un efecte ambivalent en els seus deu anys d'aplicació. D'una banda, ha creat un marc normatiu i un debat social ampli que permeten evidenciar i repensar les possibilitats i els límits de la regulació institucional de la

convivència a l'espai públic, la qual es considera de manera consensuada com a necessària i convenient.

D'altra banda, l'espai públic sobre el qual es va concebre l'OC l'any 2006 ha canviat significativament amb el temps i continuarà canviant degut a la situació socioeconòmica i als canvis polítics que han tingut lloc els darrers anys. En aquest context, l'articulat no s'ajusta a les necessitats actuals. Des de la perspectiva específica de la promoció del dret a la ciutat i des d'una mirada que qüestiona l'ideal normatiu de l'espai públic (Harvey, 2003; Mitchell, 2003), l'articulat actual de l'OC recull conductes ja incloses en altres normes municipals, utilitza conceptes jurídics indeterminats o expressions de concreció difícil que vulneren el principi de seguretat jurídica a causa d'una certa ambigüïtat en descriure les conductes infractores, i no defineix clarament quin és el bé jurídic protegit. De l'estudi dut a terme es conclou que, en general, l'OC no compleix l'objectiu de reduir les actituds o les conductes no desitjades a través de la sanció, tant si s'apugen els imports com si es redueixen, tot i que la sanció pot ser útil per a conductes no vinculades a la subsistència i després d'un treball previ de sensibilització, advertència i oferiment d'alternatives. Es detecten casos recurrents d'actuacions policials percebudes com a arbitràries en l'aplicació de l'OC, és a dir, d'actuacions no atribuïbles a una interpretació discrecional proporcionada amb la situació concreta. L'OC sovint té l'efecte de sobrepenalitzar i hipervulnerabilitzar les persones afectades que ja estan en situació de desigualtat social i econòmica, tant en termes jurídics com econòmics. De vegades, l'OC ha intensificat l'estigma dels col·lectius socialment marcats i ha tendit a criminalitzar usos no delictius de l'espai públic. En termes comunitaris,

es recullen experiències d'ús de l'OC com a eina per iniciar una estratègia d'acció social inclusiva i no com a instrument coercitiu, però en general es qüestiona que l'OC respongui a un model de civisme basat en la corresponsabilització ciutadana i la cohesió social, sinó que, per contra, afavoreix dinàmiques de difusió de responsabilitat i desconfiança, reforça fronteres identitàries excloents en el si de la comunitat plural dels "públics" i provoca efectes territorials que desplacen les conductes i problemàtiques socials sense abordar-ne les causes pròpiament.

En conjunt, concloem que l'articulat actual de l'Ordenança de civisme i les seves formes d'aplicació impedeixen a alguns habitants de Barcelona trobar les condicions per a la seva realització política i social a la ciutat, ja que la seva dignitat i qualitat de vida, en lloc de fomentar-se, acaba deteriorant-se com a conseqüència de l'aplicació d'aquesta norma. Per aquests motius, entenem que urgeix modificar la norma i fer un canvi en l'orientació de l'abordatge de la convivència a l'espai públic que superi l'imaginari del civisme i avanci cap al dret a la ciutat.

Bibliografia

- AMIN, A. "The Good City". *Urban Studies*, núm. 43 (2006), p. 1009-1023
- BALIBREA, M. P. "Urbanism, Culture and the Post-Industrial City: Challenging the 'Barcelona Model'". A: T. Marshall (ed.). *Transforming Barcelona*. Londres: Routledge, 2004, p. 205-224
- BOYD, R. "The Value of Civility?". *Urban Studies*, núm. 43 (2006), p. 863-878
- BRAUN, V. i Clarke, V. "Using Thematic Analysis in Psychology". *Qualitative Research in Psychology*, núm. 3 (2006), p. 77-101
- BRAUN, V. i Clarke, V. *Successful Qualitative Research*. Londres: Sage, 2013.

- BURTE, H. "The Space of Challenge: Reflections upon the Relationship Between Public Space and Social Conflict in Contemporary Mumbai". A: O. Bohigas, J. L. Cohen, J. M. Montaner i F. Muñoz (ed.). (In) *Visible Cities: Spaces of Hope, Spaces of Citizenship*. Barcelona: Centre de Cultura Contemporània, 2003.
- CRAWFORD, M. "Contesting the Public Realm: Struggles over Public Space in Los Angeles". *Journal of Architectural Education*, núm 49 (1995), p. 4-9
- DEGEN, M. "Modelar una 'nueva Barcelona': el diseño de la vida pública". A: M. Degen i M. García (ed.). *La metaciudad: Barcelona. Transformación de una metrópolis*. Barcelona: Anthropos, 2008, p. 83-96
- DELGADO, M. *La ciudad mentirosa. Fraude y miseria del "Modelo Barcelona"*. Madrid: Catarata, 2007.
- DELGADO, M. *Ciudadanismo*. Madrid: Catarata, 2016.
- DI MASSO, A. "Micropolitics of Public Space: On the Contested Limits of Citizenship as a Locational Practice". *Journal of Social and Political Psychology*, núm. 3 (2015), p. 63-83
- DI MASSO, A., J. Dixon i E. Pol. "On the Contested Nature of Place: 'Figuera's Well', 'the Hole of Shame' and the Ideological Struggle for Public Space in Barcelona". *Journal of Environmental Psychology*, núm. 31 (2011), p. 231-244
- DI MASSO, A., H. Berroeta i T. Vidal. "El espacio público en conflicto: coordenadas conceptuales y tensiones ideológicas". *Athenea Digital*, núm. 17 (2017), p. 59-92
- DIXON, J., M. Levine i D. McAuley. "Locating Impropriety: Street Drinking, Moral Order and the Ideological Dilemma of Public Space". *Political Psychology*, núm. 27 (2006), p. 187-206
- FLICK, U. *An Introduction to Qualitative Research*. Londres: Sage, 2006.
- FYFE, N., J. Bannister i A. Kearns. "Incivility and the City". *Urban Studies*, núm. 43 (2006), p. 919-938
- GALAIS, C. *Les polítiques locals de civisme a Espanya*. Col·lecció Estudis. Diputació de Barcelona, 2010.
- GROTH, J. i E. Corijn. "Reclaiming Urbanity": Indeterminate Spaces, Informal Actors and Urban Agenda Setting". *Urban Studies*, núm. 42 (2005), p. 503-526
- HARVEY, D. "The Right to the City". *International Journal of Urban and Regional Research*, núm. 27 (2003), p. 939-941
- HARVEY, D. *El nuevo imperialismo*. Madrid: Akal, 2004.
- HARVEY, D. i N. Smith. *Capital financiero, propiedad inmobiliaria y cultura*. Barcelona: MACBA/Bellaterra. Balibrea, 2005.
- LEFEBVRE, H. *Le droit à la ville*. París: Éditions Anthropos, 1968.
- MITCHELL, D. "The End of Public Space? People's Park, Definitions of the Public, and Democracy". *Annals of the Association of American Geographers*, núm. 85 (1995), p. 108-133
- MITCHELL, D. *The Right to the City. Social Justice and the Fight for Public Space*. Nova York: Guilford Press, 2003.
- ORUM, A. i Neal, Z. *Common ground? Readings and Reflections on Public Space*. Nova York: Routledge, 2010.
- OSPDH. "Construcció del civisme i gestió de la convivència a l'espai públic de Barcelona" (informe d'investigació). OSPDH, Observatori del Sistema Penal i els Drets Humans. Fundació Jaume Bofill. 2008. Disponible a: <http://www.fbofill.cat/sites/default/files/1602.pdf>.
- PAINTER, J. i Philo, C. "Spaces of Citizenship: An Introduction". *Political Geography*, núm. 14 (1995), p. 107-120
- REINER, R. *The Politics of the Police*. 4a edició. Oxford / Nova York: Oxford University Press, EUA, 2010.
- SILVERMAN, D. *Doing qualitative research*. Londres: Sage, 2005.
- STAEHELI, L. i Mitchell, D. *The People's Property? Power, Politics and the Public*. Nova York: Routledge, 2008.
- STAEHELI, L. i Thompson, A. "Citizenship, Community and Struggles for Public Space". *The Professional Geographer*, núm. 49 (1997), p. 28-38
- WALBY, K. i Lippert, R. "Spatial Regulation, Dispersal, and the Aesthetics of the City: Conservation Officer Policing of Homeless People in Ottawa, Canada". *Antipode*, núm. 44 (2012), p. 1015-1033. DOI: 10.1111/j.1467-8330.2011.00923.x
- YÑIGUEZ NAVAS, A. "Reglas básicas de la práctica policial y funcionamiento interno de la Policía". *Cuadernos de Trabajo Social*, núm. 20 (2007), p. 57-73